

УДК 633.34

© 2012

Л. Р. Медведєва

Ю. В. Кернасюк, кандидат економічних наук

Т. В. Мостіпан

*Кіровоградська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства степової зони НААН*

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕНТРАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОЇ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Надано матеріали досліджень ефективності та концентрації виробництва сої в Кіровоградській області, обґрунтовано основні напрями підвищення її урожайності та валового виробництва.

Ключові слова: *соя, ефективність, витрати, урожайність, селекція, сорти, концентрація, рівень рентабельності.*

За останні 10–15 років у зв'язку зі значним скороченням обсягів виробництва тваринницької продукції в Україні виникла проблема білкового дефіциту. Найбільш швидким і дешевим способом її вирішення на сучасному етапі стало збільшення виробництва рослинного білка за рахунок розширення площ під зернобобовими культурами, серед яких чільне місце зайняла соя.

З огляду на стратегічне значення сої для забезпечення продовольчої безпеки країни та вплив окремих регіонів на її валове виробництво виникла необхідність проведення досліджень із вивчення особливостей концентрації та ефективності вирощування даної культури в умовах Кіровоградської області.

Слід відзначити, що актуальні проблеми сталого розвитку та ефективності виробництва сої в Україні досліджували Бабич А. О., Бабич-Побережна А. А., Громова О. В. та ін. вчені [1–5].

Питання впровадження у виробництво нових перспективних сортів сої широко розглядається у наукових публікаціях Медведєвої Л. Р., Охвартенко В. Г., Іванченко М. І. та ряду ін. [6–7].

Вступ України до СОТ та поступове відродження тваринницьких галузей (птахівництво, свинарство), яке спостерігається в останні роки, ставить завдання щодо вивчення стану та тенденцій ефективності виробництва сої та пошуку шляхів її підвищення задля забезпечення сталого виробництва.

Мета та завдання досліджень. Проаналізувати наявні тенденції виробництва сої в Кіровоградській області та обґрунтувати особливості концентрації та економічної ефективності її вирощування.

Методика та вихідний матеріал. Метод досліджень експериментальний, економіко-статистичний. Вихідним матеріалом стали результати досліджень лабораторії селекції і первинного насінництва зернових та технічних культур, аналітична інформація лабораторії аграрної економіки Кіровоградської державної сільськогосподарської дослідної станції Інституту сільського господарства степової зони НААН. Дослідження проводилися впродовж 2006–2011 рр.

Результати досліджень. Найбільш цінним щодо поживності у сої є зерно та продукти його переробки. У зерні сої міститься 36–48 % високоякісного за амінокислотним складом білка, до 26 % олії і до 35 % вуглеводів. Протеїну в ньому у 1,5 разу більше, ніж у зерні гороху і в 3 рази ніж у кукурудзи.

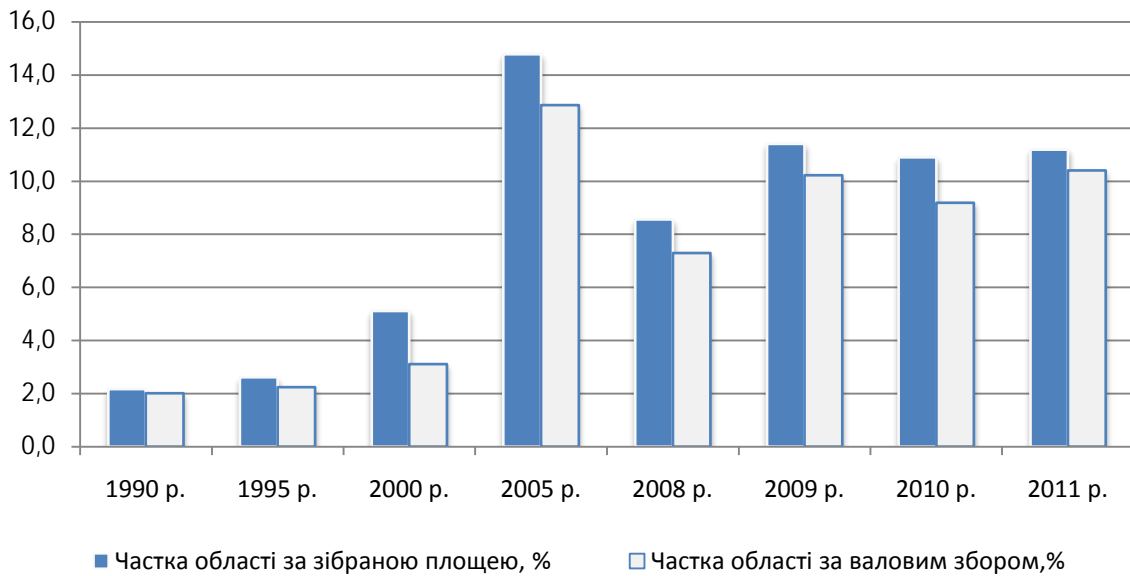
За розрахунками один гектар посівів пшениці дає в середньому 207 кг білка, кукурудзи – 367, сої – 568 кг, а при урожайності зерна сої 2,0 т/га можна одержати 720 кг сирого протеїну та 400 кг олії. В ґрунті при цьому залишається майже 80 кг/га біологічного азоту, який використовується наступними культурами на 90-100, тоді як мінеральний – на 5–60 % [8].

Сою можна згодовувати тваринам і птиці у вигляді макухи, соєвого шроту, дерті, «молока», білкових концентратів, зеленого корму, сіна, силосу, трав'яної муки, соломи.

Зростає роль сої і в харчуванні людей. Насіння її містить в 2 рази більше білка, ніж м'ясо, причому за якістю він наближається до білка курячих яєць і молока. Особливо багато в сої таких незамінних амінокислот, як лізин, триптофан, треонін, аргінін, а також вітамінів групи Е. Головна цінність соєвого білка полягає у відсутності в ньому холестерину, головної причини серцево-судинних захворювань. Соя займає провідні позиції в світі і як сировина для отримання харчової олії [9].

У зв'язку з цим площі сої в світі за останні роки зросли до 103 млн га у 2011 р. В Україні також спостерігається збільшення площ під цією культурою, які в 2011 р. зросли до 1 млн 130 тис. га. За обсягами валового виробництва сої наша країна займає 8 місце в світі і перше в Європі. Середня урожайність сої в світі 2,4 т/га, в Україні 1,8 т/га [10].

Одним із регіонів, де постійно збільшуються і зосереджені значні площі під соєю, є Кіровоградська область (рис. 1).

Рис. 1. Внесок Кіровоградської області у розвиток виробництва сої в Україні за останні 20 років

Упродовж 2000-х років частка області в загальнодержавному виробництві сої зростає до 10–13 %.

У 2011 р. зібрана площа під соєю в області склала 124,2 тис. га, урожайність 1,9 т/га (табл. 1).

1. Динаміка зібраних площ, урожайності і валового виробництва сої в Кіровоградській області *

Роки	Площа, з якої зібрано сою, тис. га	Урожайність, т/га	Валовий збір, тис. т
1990	1,9	1,03	2,0
1995	0,6	0,86	0,5
2000	3,1	0,64	2,0
2005	62,3	1,26	78,8
2008	46,0	1,29	59,3
2009	71,0	1,50	106,6
2010	112,9	1,37	154,3
2011	124,2	1,90	235,5
2011 у % до			
1990	> 65,3 разу	> 1,8	> 111,7 разу
2000	> 40 раз	> 2,9	> 111,7 разу

Примітка. * Складено за даними Держкомстату України.

Проте через недостатньо високу урожайність, економічна ефективність вирощування сої в господарствах області в окремі роки була нижчою від потенційно можливої (табл. 2).

2. Економічна ефективність виробництва сої в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області*

Показники	Роки			
	2008	2009	2010	2010 до 2008,%
Зібрана площа, тис. га	34,6	54,4	81,2	234,9
у т. ч. на одне підприємство, га	201,1	299,1	318,5	158,4
Виробництво, всього тис. т	46,3	85,8	116,0	250,4
у т. ч. на одне підприємство, т	269,2	471,5	454,7	168,9
Урожайність, т/га **	1,34	1,58	1,43	106,7
Прибуток (збиток), всього млн грн	11,1	66,2	97,7	у > 8,8 раз
у т. ч. на одне підприємство, тис. грн	64,5	363,8	383,2	у > 5,9 раз
на 1 га, грн	321,1	1216,1	1202,9	374,7
Повна собівартість виробництва 1 т, грн	1591,8	1449,7	1824,9	114,6
Ціна реалізації 1 т, грн	1913,2	2826,7	2650,6	138,5
Рівень рентабельності, %	20,2	95,0	45,2	25,0
Питома вага підприємств, які одержали збитки від реалізації сої, %	31,4	11,0	12,5	-18,8

Примітки. * Складено за даними Держкомстату України

** Урожайність за формою 50 с. г. включає статистичні дані в розрізі сільськогосподарських підприємств без врахування невеликих селянських (фермерських) господарств

Упродовж 2008–2010 рр. концентрації виробництва сої, із розрахунку на одне середньостатистичне підприємство в області, зросла із 269,2 т до 454,7 т; розмір зібраної площі, відповідно із 201,1 га до 318,5 га.

Рівень рентабельності виробництва сої в останні роки коливався в межах 20,2–95,0 %, розмір прибутку із розрахунку на 1 га зріс у 2008–2010 рр. у майже 4 рази – до 1202,9 грн.

У цілому спостерігається тенденція підвищення концентрації виробництва сої в сільськогосподарських підприємствах області, яка підтверджується показниками зростання зібраної площі та валового збору із розрахунку на одне господарство.

У більш ніж вдвічі зменшилася кількість сільськогосподарських підприємств, які отримали збитки від продажу сої. Якщо в 2008 р. таких налічувалося 31,4 % від загальної чисельності зареєстрованих в регіоні сільськогосподарських підприємств, то в 2010 р. їх кількість суттєво скоротилася до 12,5 %.

Загалом істотне зростання концентрації виробництва сої було обумовлено крім суто економічних причин, викликаних високою її прибутковістю, також тим фактом, що за останні роки значно покращилася агротехніка вирощування даної культури, набули значного поширення високоврожайні сорти та покращився стан захисту посівів.

Про це свідчить, зокрема, динаміка збільшення виробничих витрат на вирощування 1 га сої в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області (табл. 3).

3. Витрати на вирощування 1 га посівів сої в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області, грн *

Статті витрат	Роки			
	2008	2009	2010	2010 до 2008, %
Виробнича собівартість - усього	1678,4	1852,5	2272,3	135,4
У тому числі прямі матеріальні витрати	1168,2	1146,9	1519,1	130,0
з них: насіння та посадковий матеріал	297,6	229,5	307,0	103,2
мінеральні добрива	213,0	230,6	270,4	127,0
нафтопродукти	238,1	267,1	307,3	129,1
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	219,9	206,4	345,1	157,0
решта матеріальних витрат	199,7	213,3	289,3	144,9
Прямі витрати на оплату праці	118,3	137,4	156,7	132,4
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати - всього	391,9	568,2	596,5	152,2
з них: амортизація необоротних активів	100,5	166,5	150,1	149,3
відрахування на соціальні заходи	26,3	39,5	55,5	210,8
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	265,0	362,1	390,9	147,5

Примітка*. Складено за даними Держкомстату України.

У міру зростання концентрації виробництва закономірним процесом є його інтенсифікація, використання кращих сортів, збільшення обсягу внесення НРК та покращання системи захисту рослин.

У середньому за 2008–2010 рр. в структурі витрат на вирощування сої найбільшу питому частку займала вартість насіння та посадкового матеріалу, нафтопродукти, оплата послуг і робіт сторонніх організацій (рис. 2).

Слід відзначити, що за останні роки значно зменшилась вартість посівного матеріалу в структурі витрат, у той час, як зросла оплата послуг і робіт сторонніх організацій. Завдяки виведенню нових високоврожайних сортів сої, в т. ч. науковцями Кіровоградського інституту АПВ НААН, на ринку вдалося збільшити пропозицію посівного матеріалу і стабілізувати ціни.

На основі проведеного комплексного аналізу багаторічних статистичних даних і відповідних розрахунків економічно обґрунтовано пороги прибутковості виробництва сої в Кіровоградській області (табл. 4).

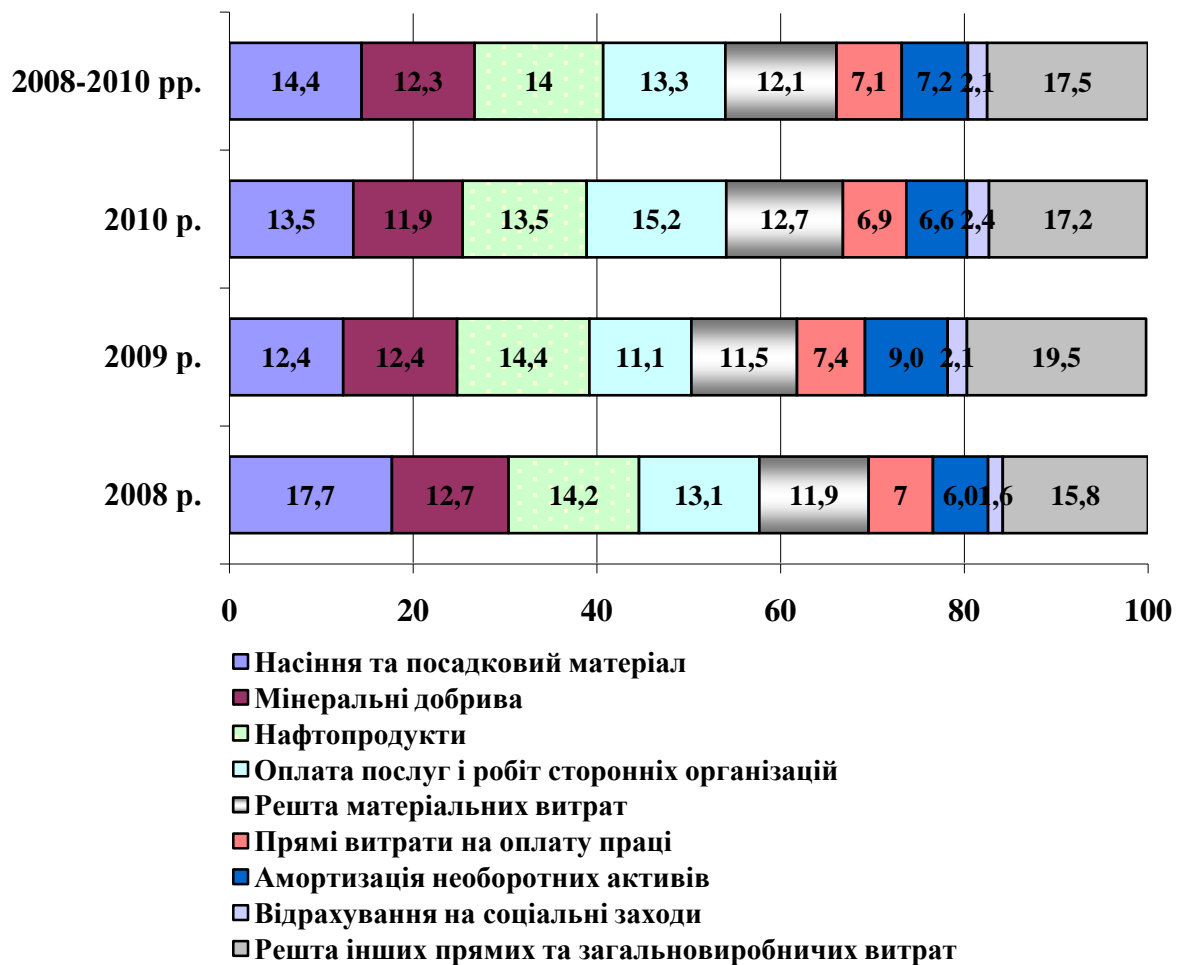

Рис. 2. Структура витрат на виробництво сої в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області за роками її вирощування, %

4. Пороги прибутковості вирощування сої за відповідних економічних умов року в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області *

Показники	Роки			
	2008	2009	2010	Середнє
Поріг прибутковості, т/га				
для рівня рентабельності 0 %	0,88	0,66	0,86	0,80
для рівня рентабельності 10 %	0,97	0,72	0,94	0,88
для рівня рентабельності 15 %	1,01	0,75	0,99	0,92
для рівня рентабельності 25 %	1,10	0,82	1,07	1,00
для рівня рентабельності 50 %	1,32	0,98	1,29	1,19

Примітка*. Розраховано за даними Держкомстату України.

За нашими оцінками в економічних умовах Кіровоградської області для забезпечення беззбиткового виробництва сої середня її урожайність має становити не менше 0,80 т/га, а для 25 % рівня рентабельності – 1 т/га.

Висновки. Таким чином, в умовах Кіровоградської області концентрація виробництва сої супроводжується зростанням її врожайності, підви-

щенням економічної ефективності. Значне збільшення виробництва сої було обумовлено крім суто економічних причин, викликаних високою її прибутковістю, також тим, що за останні роки значно покращилася агротехніка вирощування даної культури, набули значного поширення високоврожайні сорти та покращився стан захисту посівів.

Економічні розрахунки показали, що для забезпечення беззбиткового виробництва середня урожайність сої в Кіровоградській області має становити не менше 0,80 т/га, а для 25 % рівня рентабельності – 1 т/га. Запорукою високої врожайності сої є використання високоякісного посівного матеріалу, а також районованих сортів, зокрема, селекції Кіровоградського інституту АПВ НААН – Ізумрудна, Медея, Валюта, Знахідка, Ювілейна.

Бібліографічний список

1. *Бабич А. О.* Сучасне виробництво і використання сої. Монографія / А. О. Бабич – К.: Урожай, 1993. – 427 с.
2. *Бабич А. О.* Світові земельні, продовольчі і кормові ресурси / А. О. Бабич – К.: Аграрна наука, 1996. – 571 с.
3. *Бабич А. О., Бабич-Побережна А. А.* Стратегічна роль сої у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми / А. О. Бабич, А. А. Бабич-Побережна // Корми і кормовиробництво. Вип. 69. Вінниця, 2001. С. 11–19.
4. *Бабич-Побережна А. А.* Формування та використання вітчизняних і світових високобілкових рослинних ресурсів: автореф. дис.... д-ра. екон. наук: 08.00.03 / А. А. Бабич-Побережна. – К., 2007. – 32 с.
5. *Громова О. В.* Територіальні, економічні, екологічні аспекти вирощування олійних культур та сучасні тенденції розвитку галузі в Україні / О. В. Громова // Вісник Степу. Вип. 3: Зб. наук. пр. – Кіровоград.: Ліра – ЛТД, 2006. – С. 135–140.
6. *Медведева Л. Р.* Шляхи підвищення ефективності виробництва сої в Кіровоградській області / Л. Р. Медведева, О. В. Громова, Ю. В. Кернасюк // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. – Харків: 2009. – Вип. 6. – С. 104–110.
7. *Медведева Л. Р.* Соя і сорти, рекомендовані для вирощування / Л. Р. Медведева // Агровісник України, 2006. – № 8–9 – С. 14–15.
8. *Бабич А. О.* Кормові і білкові ресурси світу / А. О. Бабич – К.: 1995. – 298 с.
9. *Сичкарь В. И., Шерстобитов В. В.* Современные методы возделывания и переработки сои для увеличения производства растительного белка / Метод. рекомендации СГИ-НЦНС. – Одесса, 2006. – 69 с.
10. *Бабич А. О., Бабич-Побережна А. А.* Селекція і розміщення виробництва сої в Україні. Монографія. – К. ФОП Данилюк В. Г., 2008 – 216 с.

Медведєва Л. Р., Кернасюк Ю. В., Мостіпан Т. В. Особливості концентрації та ефективності виробництва сої в Кіровоградській області // Корми і кормовиробництво. – 2012. – Вип. 74. – С. 112–118.

Надано матеріали досліджень ефективності та концентрації виробництва сої в Кіровоградській області, обґрунтовано основні напрями підвищення її урожайності та валового виробництва.

Medvedeva L. P., Kernasyuk Y. V., Mostipan T. V. Features of concentration and efficiency of soybean production in Kirovograd region // Feeds and Feed Production. – 2012. – Issue 72. – P. 112–118.

Results of researches on the efficiency and concentration of soy production in Kirovograd region are expounded; major directions of increasing its productivity and gross output are grounded.